

**UNIVERSITATEA "BABEȘ-BOLYAI"
FACULTATEA DE ȘTIINȚE POLITICE,
ADMINISTRATIVE ȘI ALE COMUNICĂRII**

TEZA DE DOCTORAT

**ACTIVITATEA PUBLICISTICĂ A ISTORICULUI ȘI ARHIVARULUI
LAJOS KELEMEN**

**Lucrările de științe istorică și răspândirea cunoștințelor jurnalistice a lui
Lajos Kelemen, locul și rolul în erudițiunea transilvăneană de schimb
paradigmale în secolul al 20-lea**

Conducător științific

PROF. UNIV. DR. CSEKE PÉTER

Autor

SAS PÉTER

Cluj-Napoca 2010

CUPRINS

I. Introducere

1. Importanța cercetării temei	9
2. Ipoteze de lucru	17
3. Rezultate probabile	
a) Publicații lui Lajos Kelemen.	22
b) Monografia Lajos Kelemen.	38

II. Cadru teoretic, definirea noțiunilor

1. Schimbări de paradigmă în răspândirea cunoștințelor de istorie în Transilvania secolului 20.	41
2. Literatura – domeniul central al vieții culturale maghiare din Transilvania . . .	48
3. Mișcările ale tinerilor, mișcări populare	60
4. Paradigme de stângă în mentalitatea maghiarilor din Transilvania	66
5. Conștiința națională și a limbii materne în scrierile lui Lajos Kelemen	69

III. Considerente metodologice

1. Particularitățile genurilor răspândirii cunoștințelor de istorie în Transilvania. .	78
2. Cercetarea istorică maghiară – cercetarea istorică transilvăneană.	80
3. Sistemul de condiții instituționale ale activității științifice.	85
4. Discipline ale cercetării minorităților (rolul lui <i>Keresztény Magvető, Erdélyi Irodalmi Szemle, Cultura, Hírnök, Magyar Kisebbség, Pásztortűz, Erdélyi Fiatalok, Hitel, Művészeti Szalon, Magyar Nép, Kolozsvári Szemle, Korunk</i>) . . .	89
5. Atelierele transilvănene ale răspândirii cunoștințelor în anii 70 (de ex. <i>Falvak Népe/Falvak Dolgozó Népe, Művelődés, A Hét</i>)	106

IV. Cercetările legate de istoria Transilvaniei

1. Rolul lui Balázs Orbán și László Kóvári.	116
2. Imre Mikó și înființarea Societății Muzeului Ardelean	121
3. Muzeul Ardelean de la Cluj și Biblioteca Universității	125
4. Arhivele Muzeului Ardelean	131
5. Rolul revistelor Erdélyi Irodalmi Szemle și Erdélyi Tudományos Füzetek	135
6. Reînființarea Societății Muzeului Ardelean, noua serie a revistei Erdelyi Múzeum	138

V. Opera lui Lajos Kelemen

1. De la casa părintească la Cluj.	143
2. În capitala Transilvaniei.	148
3. La Colegiul Unitarian din Cluj.	158
4. Primul război mondial și consecințele sale	160
5. Rezultatele perioadei dintre cele două războaie mondiale.	165
6. Viața științifică în Transilvaniei în perioada 1940 și 1944	171

7. Activitate științifică în cadru limitat.	181
8. Cărțile memoriale a lui Lajos Kelemen.	185

VI. Concluzii

Impactul personalității sale în viața științifică de astăzi a Transilvaniei	
a) Activitatea de arhivar a lui Lajos Kelemen	192
b) Activitatea lui Lajos Kelemen în slujba răspândirii rezultatelor științifice.	198
c) Memoria lui Lajos Kelemen	206

VII. Bibliografia 213

VIII. Apendice

Bibliografia lui Lajos Kelemen	237
--------------------------------------	-----

CUVINTE-CHEIE

Viața și activitatea lui Lajos Kelemen
Istoriografia maghiară interbelică
Arhivistica clujeană
Societatea Muzeului Ardelean
Istoria minorității maghiare din România

REZUMATUL TEZEI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

I. Introducere

1. Importanța cercetării temei

Importanța activității lui Lajos Kelemen a fost recunoscută pentru prima dată de contemporanii săi. Discipolii săi au analizat în detaliu metodele sale de lucru, importanța activității sale de istoric și arhivar. Activitatea sa desfășurată în domeniul arhivisticii și istoriei Transilvaniei reprezintă o valoare și pentru generațiile viitoare. Pe lângă ipotezele teoretice și metodologice ale abordării surselor, a reușit să ofere și un exemplu personal discipolilor săi. Valorile profesionale și umane reprezentate de Lajos Kelemen vor constitui și pe viitor o componentă determinată a autoidentității maghiarilor din Transilvania.

România anilor 1920 a oferit maghiarilor din Transilvania – în sensul filozofic prezentat de Sándor Tavaszy – șansa de a-și regăsi sensul existenței prin regăsirea artei noului început. Prin schimbarea forțată de paradigmă din cadrul vieții științifice transilvănene de la 1920, Lajos Kelemen a descoperit – parafrazându-l pe Sándor Tavaszy – arta continuării activității sale, ca sens al existenței pe care a dus-o la un nivel care nici în zilele noastre nu poate fi neglijat.

În slujba comunității – am putea să formulăm în mod concis principiul de bază al activității lui Lajos Kelemen. Căci activitatea sa a contribuit în mod determinant la publicarea rezultatelor cercetării din domeniul istoriei așezărilor, a istoriei culturii și artei, la diseminarea acestora într-un mod corespunzător cerințelor sociale și profesionale ale noii epoci, la cunoașterea cât mai largă a acestora. Prin aceasta, Lajos Kelemen a ridicat la rangul științelor ajutoare ale disciplinei sale unele studii care în trecut nu au fost apreciate în mod corespunzător. Lajos Kelemen și-a sacrificat interesele personale pentru a servi interesului comunității. Precum îl descrie Attila Szabó T.: ”moartea fizică reprezintă un sfârșit numai pentru oamenii egoiști, în timp ce viața trăită prin serviciu altruist devine, prin rezultatele sale și modelul demn de urmat, parte a conștiinței morale, sociale, culturale și științifice ale comunității.”

2. Ipoteze de lucru

a. Lajos Kelemen a considerat că redactarea minuțioasă a istoriei Transilvaniei nu este posibilă fără găsirea, cunoașterea și prelucrarea surselor necesare. Prin extinderea cât mai largă a cercetării arhivistice și utilizarea rezultatelor obținute, a construit noile baze nu numai pentru cercetarea istoriei artei, ci și în general pentru istoria culturii.

Esența și valoarea operei sale nu este caracterizată de tendința spre sintetizare – cu toate că a demonstrat această capacitate într-una din scrierile sale – ci prin faptul că a dat altor cercetători posibilitatea de a realiza sinteze. În acest scop a

adunat cu sârguință în arhivele transilvănene toate acele surse, documente și acte, care erau indispensabile unei cercetări complete.

- b. Prin activitatea sa a contribuit în mod determinant la publicarea rezultatelor cercetării din domeniul istoriei așezărilor, a istoriei culturii și artei, la diseminarea acestora într-un mod corespunzător cerințelor sociale și profesionale ale noii epoci, la cunoașterea cât mai largă a acestora.

Bibliografia lucrărilor, publicărilor de surse, studiilor, articolelor, cărților, publicărilor de date ale lui Lajos Kelemen cuprinde peste 400 de titluri din toate domeniile activității sale multidisciplinare: istoria așezărilor, istoria politicii, istoria culturii, artei, bisericii și economiei, arheologie, folclor, tematica legată de istoria muzeelor, bibliotecilor și arhivelor. Prin acesta, Lajos Kelemen face parte din reprezentanții iluștri ai vieții științifice transilvănene care au cercetat detalii esențiale fără de care nu era posibilă realizarea de studii de ansamblu.

3. Rezultate probabile

- a. Publicații legate de activitatea lui Lajos Kelemen (publicarea adnotată a jurnalului său, publicarea lucrărilor și scrisorilor sale, a altor opere aflate în stadiul de manuscris).

Există 16 lucrări importante ale lui Lajos Kelemen în stadiul de manuscris. Una din obiectivele cele mai importante ale cercetărilor legate de opera sa va fi explorarea, îngrijirea și publicarea manuscriselor sale. Din această categorie fac parte și jurnalele sale, redactate probabil anual, care pot fi utilizate ca memorii. Valoarea lor este cu atât mai mare dacă avem în vedere teoria hermeneuticii, potrivit căreia operele pot deveni creații literare numai prin percepția acestora.

Jurnalele lui Lajos Kelemen (1894-1938) constituie o sursă veridică privind perioadele istoriei Transilvaniei, redând cu fidelitate istorică ambianța și evenimentele perioadelor trăite. O parte deosebit de captivantă este cea în care descrie evenimentele primului război mondial și a perioadei care a urmat, de la ocupația românească la introducerea administrației românești în Transilvania. În acest timp continuă activitatea științifică, adunarea documentelor de arhivă și lupta pentru salvarea tezaurului de documente din arhivele Societății Muzeului Ardelean.

Prezentarea activității lui Lajos Kelemen - desfășurată în mai multe domenii ale științei - legată de istoria culturii nu ar fi completă fără publicarea celor mai multe mii de scrisori ale sale. Din formulările sale cuprinse în sute, chiar mii de scrisori ne parvin - ca o moștenire care trebuie prelucrată - date autentice și exacte din domeniul istoriei științei, culturii și societății transilvănene obținute în cursul cercetărilor arhivistice.

- b. Monografia lui Lajos Kelemen

Cel mai important obiectiv al cercetărilor legate de viața și activitatea lui Lajos Kelemen este situarea operei sale în cadrul vieții științifice din Transilvania. Activitatea sa fructuoasă de peste o jumătate de deceniu oferă posibilitatea prezentării detaliate a societății, a educației, a vieții științifice și culturale maghiare din Transilvania, respectiv a schimbărilor politice, sociologice și culturale determinate din Transilvania, a personalităților cu care s-a aflat în contact și care i-au influențat activitatea.

După momentul istoric de la 1920, Lajos Kelemen a dus mai departe și a transmis în noile condiții istorice ideea vieții științifice și a Universității maghiare, utilizând experiența și cunoștințele acumulate în perioadele anterioare. Conform intenției de înființare, Societatea Muzeului Ardelean avea trei obiective: de a aduna, de a prelucra și de a răspândi. Instituția a format specialiști de marcă, care au dovedit prin rezultatele lor că au îmbogățit cu fidelitatea discipolilor idealurile grofului Imre Mikó. Prezentarea analitică a operei lui Lajos Kelemen va fi cheia redactării monografiei istoriei culturii maghiare din Transilvania secolului 20.

II. Cadru teoretic, definirea noțiunilor

1. Schimbări de paradigmă în răspândirea cunoștințelor de istorie în Transilvania secolului 20.

Istoricii, organizatorii vieții științifice și culturale din Transilvania de la începutul secolului 20 și-au dat seama de importanța cercetării surselor istorice și a prelucrării critice a acestora. Activitatea lor nu a fost doar una desfășurată în scopul cercetării disciplinei proprii, ci una desfășurată în interesul comunității, un serviciu pentru răspândirea cunoștințelor științifice.

După momentul istoric de la 1920, istoriografia maghiară din Transilvania s-a confruntat cu una din cele mai mari provocări ale existenței sale. Ca afect al măsurilor luate de noile autorități, aceasta și-a pierdut Universitatea, activitatea Societății Muzeului Ardelean a fost restricționată până aproape de desființare, neputând astfel să-și publice revista științifică până în 1930. Activitatea profesorilor universitari maghiari a fost și ea restricționată, cercetătorii maghiari au fost marginalizați în lipsa posibilităților de publicare, din cauza desființării editurilor și a revistelor științifice. Toate aceste circumstanțe au deviat în mod conștient formele de activitate ale istoriografiei spre răspândirea cunoștințelor. Lajos Kelemen a îndeplinit cu succes acest deziderat, realizând singur obiectivele care au fost formulate la înființarea Societății Muzeului Ardelean.

După 1944, specialiștii maghiari au fost și ei prezenți la elaborarea cadrului pentru funcționarea instituțiilor științifice și culturale. Cel mai important rezultat legat de răspândirea cunoștințelor științifice a fost publicarea Cărții omagiale Lajos Kelemen (1957). Datorită principiilor sale metodologice, acesta a deschis o

nouă perspectivă pentru redactarea cărții de istorie a Transilvaniei, care să aibă în vedere interacțiunile dintre culturile și civilizațiile naționalităților care trăiesc în Transilvania, prin prezentarea lucrărilor unor autori maghiari, români și sași.

Căderea regimului comunist a oferit după 1989 istoriografiei șansa unei noi schimbări de paradigmă care să se adapteze noilor condiții istorice. Acest lucru poate fi urmărit în activitatea Societății Muzeului Ardelean de la reînființarea ei în 1990.

2. Literatura - domeniul central al vieții culturale maghiare din Transilvania

După 1920, colectivitățile de maghiari ajunse în situație minoritară - precum maghiarii din Transilvania - au reușit doar cu mare greutate să recunoască sarcinile și posibilitățile care decurg din noua situație istorică. Autoritățile românești au restructurat viața științifică, ca și singura instituție de învățământ superior a maghiarilor, Universitatea de la Cluj. Măsurile au îngreunat îndeplinirea obiectivelor cercetării științifice maghiare și au avut un efect negativ asupra formării specialiștilor. Cercetarea din domeniul științelor sociale a devenit imposibilă datorită suspendării activității Societății Muzeului Ardelean. Astfel, literatura a devenit - ca model cultural - domeniul central al vieții culturale maghiare din Transilvania.

Odată cu permanentizarea situației maghiarilor din Transilvania, s-a ivit tot mai mult nevoia reechilibrării structurii culturii, prin întărirea prezenței domeniilor științifice. Această particularitate poate fi evidențiată în activitatea mișcării Tinerilor Ardeleni de la începutul anilor 30, în mișcarea cercetătorilor satelor sau apariția sociografiei.

3. Mișcări ale tinerilor, mișcări populare

Momentul istoric de la 1920 a adus maghiarii din Transilvania într-o situație nouă, în care se iveau noi obiective de îndeplinit. Forțele din viața politică și publică nu au reușit să trateze în mod corespunzător situația creată, căci au aplicat schemele de gândire ale trecutului. Primul deceniu de după 1920 a scos la iveală nevoia modificării modului de gândire, schimbarea viziunii devenind indispensabilă.

Spectator (Miklós Krenner), Sándor Makkai și Béla Jancsó au formulat în mod independent, dar în același spirit direcția de acțiune. Trăsătura comună a modului lor de gândire a fost evidențiată de Péter Cseke: "aceștia au explicat cauza decăderii materiale și morale a societății minoritare ca fiind independentă de cauze externe, formulând ideea că ea se datorează nealinerii la sistemul de cerințe determinate de situația minoritară în ceea ce privește conceperea propriei identități și organizarea propriilor instituții."

Activitatea în domeniul politicii sociale și culturale desfășurate de mișcarea Tinerilor Ardeleni se datorează recunoașterii faptului că există o interdependență între cultura maghiară minoritară și conștiința socială modernă. Mișcarea a putut deveni baza unui program de viitor deoarece a fost conștientă de necesitățile și posibilitățile situației minoritare. În cea de-a doua parte a anilor 1930, cercetarea sociologică a devenit un domeniu de interes major prin prezentarea sociografiei populare.

4. Paradigme de stânga în mentalitatea maghiarilor din Transilvania

Fărămițarea vieții politice și intelectuale din Transilvania a asigurat un cadru propice pentru răspândirea și consolidarea ideilor de stânga, respectiv poziționarea acestora în sistemul valoric al vieții științifice și culturale.

Paradigma de stânga în viața științifică a fost reprezentată de revista *Korunk* (*Epoca noastră*) fondată de László Dienes, revistă care a formulat o critică puternică în ceea ce privește ideile și abordările apărute în revistele cu o altă orientare ideologică. Esența paradigmei științifice de stânga din acea perioadă istorică constă în opoziția față de pragmatismul și istorismul reprezentat de Societatea Muzeului Ardelean în domeniul științific și al răspândirii cunoștințelor.

5. Conștiința națională și a limbii materne în scrierile lui Lajos Kelemen

Ca urmare a schimbărilor datorate momentului istoric de la 1920, cadrul vieții științifice maghiare din Transilvania s-a restrâns datorită măsurilor restrictive luate de noua putere în ceea ce privește politica educației și științei. Pe de altă parte, schimbarea forțată de paradigmă de după 1920 a oferit comunității maghiare din Transilvania ocazia și posibilitatea de a lărgi aria celor implicați în viața științifică, de a extinde aria de diseminare a fluxului de informații către cercul de intelectuali, respectiv de a se întoarce către spre interior, către sine. În formularea lui Zsigmond Jakó: „în locul cercetărilor legate de istoria statală, noul domeniu de interes a devenit autocunoașterea națională”. Toate acestea pot să explice ”tehnica de redactare cu caracter științific”, de rang publicistic, specifică scrierilor lui Lajos Kelemen, prin care a creat posibilitatea ca lucrările sale din domeniul istoriei să fie asimilate și răspândite pe scară largă.

Constatarea lui Imre Mikó, făcută în 1935 în studiul intitulat *Din Transilvania spre Europa* poate căpăta în zilele noastre o actualitate sporită: ”Singura cale posibilă de urmat în Transilvania: organizarea economică, socială și politică a maghiarilor, analiza științifică a problemelor comunității, apărarea drepturilor în fața forurilor naționale și internaționale și cooperarea cu celelalte naționalități din Transilvania.” Opera lui Lajos Kelemen poate fi o cheie pentru înțelegerea strădaniilor de a îndeplini dezideratele menționate.

III. Considerente metodologice

1. Particularitățile genurilor răspândirii cunoștințelor de istorie în Transilvania

Răspândirea cunoștințelor științifice nu este o activitate științifică sau de cercetare, însă pe lângă obligația în acest sens a popularizatorilor științei și a pedagogilor, acest lucru este o obligație morală a cercetătorilor, privită ca un fel de comunicare științifică. În ciuda greutăților care au izvorât din caracterul minoritar, cei implicați în activitatea științifică maghiară au pus un accent deosebit pe întărirea autoidentității maghiarilor din Transilvania, pe prezentarea valorilor științifice și culturale, a legăturii și interdependenței dintre istoria culturii europene și transilvănene.

Viața științifică transilvăneană a trebuit să fie organizată în cadrul existent, prin implicarea grupului de intelectuali și a aristocrației tradiționale, respectiv prin organizarea activității științifice și de popularizare în pături mult mai largi, cu o compoziție mixtă. În condițiile unei vieți politice lipsite de orice perspectivă, viața spirituală putea să fie singurul refugiu în care simțul datoriei și punctul de echilibru se puteau întâlni în mod fericit.

2. Cercetarea istorică maghiară – cercetarea istorică transilvăneană

Mișcările tinerilor care încercau să aducă în vedere soluții noi pentru problemele existente au considerat că maghiarii din Transilvania trebuie să asume ei înșiși rolul de conducere în cadrul autoorganizării economice, sociale și culturale a comunității maghiare. În 1930, filozoful Sándor Tavaszy considera că cel mai important obiectiv al vieții științifice transilvănene trebuie să fie explorarea trecutului istoric al Transilvaniei. În acea perioadă s-a conturat viziunea modernă de pedagogie națională, care a cuprins – ca rezultat al reînnoirii interne a bisericilor – educația în familie și educația populară extrașcolară.

Posibilitățile de evoluție ale istoriografiei transilvănene spre secolul 21 au fost formulate tocmai de un discipol de-al lui Lajos Kelemen, anume Zsigmond Jakó: „viața științifică maghiară unitară a viitorului nu poate să renunțe – cel puțin în ceea ce privește științele umaniste – la potențialul intelectual caracterizat prin dubla conexiune, cunoștințele speciale de limbă, cunoștințele și legăturile locale prin care specialiștii Bazinului Carpatic pot să îmbunătățească eficiența și să adâncească renumele vieții științifice maghiare în țările învecinate.”

3. Sistemul de condiții instituționale ale activității științifice

Având în vedere sistemul de condiții în care a funcționat, cea mai remarcabilă perioadă a vieții științifice maghiare din Transilvania poate fi considerată ca fiind cea dintre cele două războaie mondiale. În această perioadă comunitatea maghiară a obținut rezultate importante chiar dacă era o minoritate fără

universitate maghiară proprie, fără instituții științifice și dotații materiale și trebuind să se confrunte în același timp cu atacurile agresive și amenințătoare ale naționalismului majoritar. Minoritatea maghiară avea nevoie de o viață științifică de un nivel ridicat tocmai din prisma situației de minoritate etnică, aceasta fiind una din motivele care au determinat reprezentanții vieții științifice și culturale să încerce imposibilul.

Organizarea educației și formării profesorilor a devenit o problemă esențială. În acesta situație rolul bisericii în societate s-a întărit, iar menținerea și funcționarea școlilor confesionale a devenit o cauză națională.

4. **Discipline ale cercetării minorităților** (rolul revistelor *Keresztény Magvető /Semănătorul Creștin/, Erdélyi Irodalmi Szemle /Revista Transilvăneană de Literatură/, Cultura, Hírnök /Mesagerul/, Magyar Kisebbség /Minoritatea Maghiară/, Pásztortűz /Focul Păstoresc/, Erdélyi Fiatalok /Tinerii Ardeleni/, Hitel /Creditul/, Művészeti Szalon /Salonul Artistic/, Magyar Nép /Poporul Maghiar/, Kolozsvári Szemle /Revista Clujeană/, Korunk /Epoca noastră/)*

Cercetările din Ungaria privind minoritățile au început în secolul al 18-lea, pe bazele cercetărilor autohtone în domeniul științelor sociale. Necesitatea de formula răspunsuri la problemele legate de minorități s-a ivit ca o noțiune nouă la sfârșitul anilor 1920, în legătură cu comunitățile maghiare din țările vecine Ungariei. După momentul de la 1920, citadelele maghiare ale vieții științifice - Universitatea din Cluj și Societatea Muzeului Ardelean - au fost puse în imposibilitatea de a-și asuma rolul jucat înainte de introducerea administrației românești. Având în vedere că literatura a devenit un domeniu central, ziarele și revistele vremii s-au angajat - ca o soluție forțată - să îndeplinească rolul forurilor profesionale în răspândirea cunoștințelor științifice.

5. **Atelierele transilvănene ale răspândirii cunoștințelor în anii 70** (*Falvak Népe/Falvak Dolgozó Népe/Lumea Satelor/Lumea Muncitoare a Satelor/, Művelődés/Cultura, A Hét/Săptămâna*)

Colaboratorii și cercetătorii din cercul revistei *Erdélyi Fiatalok* au realizat cea mai fructuoasă activitate în cadrul cercetării vieții rurale. Rezultatele acesteia se evidențiază prin seminariile sătești, lucrările privind viața rurală și munca de teren din sate, respectiv prin legătura cu mișcarea sătească și școala de sociologie a profesorului Dimitrie Gusti. În baza particularităților de viziune și a sistemului de mijloace folosite, Gábor Gaál diferențiază două tipuri distincte: sociografia pragmatică și cea poetică. Intelectualii de stânga au înființat revista *Falvak Népe*, sub redacția lui János Demeter, și s-au implicat activ în mișcările economice și culturale ale satelor.

După noua schimbare istorică și politică din România, punctul de greutate al cercetărilor din cadrul Institutului de Economie și Politică Socială de la Universitatea Bolyai s-a mutat spre domeniul sociologiei economice și sociografiei întreprinderilor. Mișcările din societate rezultate ca urmare a intensificării urbanizării au fost reflectate în reportajele realizate. Printre ateliere transilvănene de răspândire a cunoștințelor științifice pot fi incluse toate revistele care au publicat rezultatele cercetărilor legate de sate sau analizele sociografice privind viața rurală.

IV. Cercetările legate de istoria Transilvaniei

1. Rolul lui Balázs Orbán și László Kővári

Opera lui Balázs Orbán este strâns legată de istoria secuimii, prin prezentarea și transmiterea căreia și-a câștigat pentru totdeauna numele de "cel mai mare dintre secui".

Tratatul său intitulat *Descrierea Ținutului Secuiesc* este cea mai vastă prezentarea a Transilvaniei până în zilele noastre. În prefața operei sale Orbán vorbește despre Transilvania - în mod asemănător concepției lui László Kővári - ca fiind un "muzeu necunoscut".

Activitatea lui László Kővári poate fi așezată lângă cea a lui Balázs Orbán, căci ambii au încercat să prezinte valorile ascunse ale ținuturilor natale. Orbán a contribuit la eliminarea petelor albe prin descoperirile și descrierile sale, iar Kővári a contribuit la lărgirea cunoștințelor despre Transilvania prin sistematizarea și sintetizarea imensei cantități de informații adunate. Alături de contele Imre Mikó, a fost un militant convins al ideii de înființare a unei muzeu transilvan.

2. Imre Mikó și înființarea Societății Muzeului Ardelean

În cea de-a doua parte a secolului al 19-lea s-a ivit posibilitatea înființării societăților științifice, care au înființat la rândul lor muzee pentru adunarea, prelucrarea și utilizarea științifică a valorilor din anumite regiuni. Societățile fondate în comitatele Bihor, Alba de Jos, Hunedoara și Solnoc-Dăbâca și-au desfășurat activitatea în cadrul unităților administrative respective. Muzeul Național Secuiesc de la Sfântu-Gheorghe avea deja activități în trei comitate, iar Societatea Muzeului Ardelean de la Cluj încerca să își extindă aria de activitate pe întreg teritoriul Transilvaniei.

Contele Imre Mikó a îmbinat ideea muzeului și a academiei, prezentând proiectul unei instituții științifice maghiare transilvănene cu structură unitară. "Societatea Muzeului Ardelean avea trei mari obiective: să înființeze pentru această regiune istorică un muzeu de rang științific, demn de patrimoniul cultural al Transilva-

niei, care să se conformeze cerințelor vremii, să sistematizeze, prelucreze și să re-dea publicului materialele adunate, și în fine prin aceste două activități să răspândească și să întărească în rândul oamenilor dragostea pentru știință și cultură.”

3. Muzeul Ardelean de la Cluj și Biblioteca Universității

Bazele Muzeului Ardelean au fost puse prin donațiile sosite pentru Societatea Muzeului Ardelean în curs de înființare. Muzeul s-a mutat în propria clădire în 1911. Școala transilvăneană de arheologie a fost creată de Pósta Béla, directorul secției care adăpostea colecțiile de monede vechi și vestigii în cadrul Muzeului Național Transilvănean.

Prima colecție înființată în cadrul Societății Muzeului Ardelean a fost biblioteca. Marele pas fost făcut după înființarea Universității de la Cluj – la fel ca și în cazul celorlate secții ale Societății – prin realizarea unei relații contractuale cu statul maghiar. Clădirea construită în baza proiectelor lui Flóris Korb și Kálmán Giergl (ulterior Györgyi) a avut ca model biblioteca din Basel. Alături de directorii bibliotecii – Pál Erdélyi și Farkas Gyalui – și-au înscris numele în istoria bibliotecilor maghiare și colaboratorii acestora.

4. Arhivele Muzeului Ardelean

Înființarea Arhivelor Muzeului Ardelean este legată de numele grofilor József și Sámuel Kemény, care au donat pe lângă bibliotecile proprii și colecțiile de manuscrise și diplome.

Din structurile create anterior în mod artificial, Lajos Kelemen a structurat materialul arhivistic în fonduri, conform organizării clasice a arhivelor. În acest fel, arhiva creată și condusă de Lajos Kelemen a putut deveni o arhivă de avangardă a arhivisticii din Europa Centrală și de Est. În accepțiunea lui Zsigmond Jakó, Arhiva Societății Muzeului Ardelean ”a fost împreună Universitatea din Cluj, datorită colecțiilor sale de o valoare inestimabilă, cel mai important atelier al cercetării științifice maghiare din Transilvania.”

5. Rolul revistelor Erdélyi Irodalmi Szemle /Revista Transilvăneană de Literatură/ și Erdélyi Tudományos Füzetek /Caietele Științifice Transilvănene/.

Schimbarea istorică de la 1920 a făcut imposibilă funcționarea Societății Muzeului Ardelean, editarea publicațiilor științifice și a revistei sale. În perioada în care revista *Erdélyi Múzeum /Muzeul Ardelean/* și-a suspendat apariția (între 1924 și 1929), lucrările de istoria culturii au fost publicate în revista de critică și știință *Erdélyi Irodalmi Szemle* care a apărut sub redacția lui István Borbély ca supliment literar al revistei *Keresztény Magvető*. Urmașul lui István Borbély, Lajos György, a publicat cele mai importante lucrări de asemenea ca și facsimile. Seria unitară de

publicații *Erdélyi Tudományos Füzetek* lansată de acesta a apărut în 208 numere până în 1948, anul desființării Societății Muzeului Ardelean.

6. Reînființarea Societății Muzeului Ardelean, noua serie a revistei *Erdélyi Múzeum*

Conform periodizării lui Sándor Tavaszy, viața științifică maghiară din Transilvania dintre cele două războaie mondiale poate fi divizată în 3 perioade. Prima perioadă (1919-1924) este cea a nesiguranței, a lipsei aproape totale a cadrului instituțional, în care principala sarcină a fost aceea de popularizare. Cea de-a doua (1924-1930) este perioada caracterizată de activitatea revistei *Erdélyi Irodalmi Szemle*, perioadă în care a fost demarată publicarea cărților. Cea de-a treia perioadă este cea de după 1930, în care s-a lărgit sfera vieții științifice, au fost reînființate revistele *Erdélyi Múzeum* și *Erdélyi Tudományos Füzetek*, au fost organizate seminarii în diverse localități.

Sándor Balázs consideră reînființarea din 1930 a Societății Muzeului Ardelean ca un fenomen asemănător cu reînvierea pasărei Phoenix.

V. Opera lui Lajos Kelemen

1. De la casa părintească la Cluj

Lajos Kelemen, arhivarul legendar al Transilvaniei s-a născut la 30 septembrie 1877 la Târgu-Mureș, oraș considerat ca fiind capitala Secuimii.

După compromisul austro-maghiar de la 1867, s-au conservat vechile forme de viață, în timp ce transformarea burgheză din Transilvania întârzia. Comportamentul, valorile și modul de gândire ale tânărului Lajos Kelemen au fost determinate de persistența vechilor structuri ierarhice ale societății. Particularitățile principale ale caracterului său s-au adâncit datorită atmosferei patriarhale din Târgu-Mureș. Anii petrecuți în Colegiul Reformat au fost determinanți în privința alegerii carierei.

Înflăcărat de exemplul lui Balázs Orbán, a cutreierat pe jos satele. În 1893 a descoperit picturile murale din evul mediu ale bisericii din Sâncraiu de Mureș, iar doi ani mai târziu pe cele din Sânvăsii. În 1894 a descoperit în biserica unitariană din Adămuș cea mai veche pictură de tavan datată (1526) din Ungaria.

2. În capitala Ardealului

În anul 1896, Lajos Kelemen s-a înscris la secția istorie-geografie a Facultății de Litere și Istorie a Universității József Ferenc din Cluj. Și-a câștigat existența ca

educator la casa notarului regal István Gidófalvy, unde se ocupa de copilul acestuia și de alți elevi ai Colegiului Reformat.

Anii petrecuți la Cluj au avut ca rezultat modificarea radicală a concepțiilor sale despre lume. Modernul oraș l-a influențat nu numai prin mărimea sa, ci și din punct de vedere intelectual. Modul său de gândire, concepția asupra lumii s-a cristalizat din valorile vechii lumi și noua calitate a vieții datorate progresului burghez, ca un amalgam al simplității protestante și al deschiderii burgheze spre lume.

Din 1902 a lucrat la biblioteca Societății Muzeului Ardelean, fiind plătit cu ziua. Ca student în anul doi a fost membru a Societății Muzeului Ardelean, iar între 1908 și 1921 secretar al acesteia.

3. La Colegiul Unitarian din Cluj

Din motive existențiale și în scopul debutării în cariera de profesor, Lajos Kelemen a acceptat în luna mai a anului 1907 cea de-a treia solicitare a Colegiului Unitarian, devenind profesor de istorie și filozofie, poziție pe care a ocupat-o până în 1918. Biserica i-a încredințat și postul de arhivar.

4. Primul război mondial și consecințele sale

În timpul primului război mondial, Lajos Kelemen a fost intens preocupat de soarta soldaților care sufereau pe front, pe câmpul de luptă. În timpul invaziei românești din 1916, călătorind cu căruța pe ruta Bistrița-Sângeorgiu de Pădure, în imediata vecinătate a frontului, a adunat și a salvat obiectele de artă și de cult aparținând bisericilor reformate, ducându-le la Cluj.

Din mai 1918 a devenit anjagat al secției de arhivă din cadrul Societății Muzeului Ardelean.

5. Rezultatele perioadei dintre cele două războaie mondiale

În perioada de după 1920, s-a pus un accent deosebit pe întărirea autoidentității maghiarilor din Transilvania, pe prezentarea valorilor științifice și culturale, a legăturii și interdependenței dintre istoria culturii europene și transilvănene. A fost însă necesară o schimbare de paradigmă pentru a putea găsi posibilitățile aflate la dispoziție. Au trebuit să fie salvate bastioanele culturii, arhiva și biblioteca, pentru a putea construi pe mai departe în condițiile adaptării la noua situație. Lucrările științifice au putut să apară în reviste, cotidiene și săptămânale.

Educația și cultura s-au retras între zidurile bisericilor istorice maghiare. Educația studenților maghiari înscriși la universitatea românească era asigurată de cursurile și seminariile organizate de Inspectoratul de Studii al Studenților Maghiari din Cluj.

Viața științifică a devenit un fel de nobile officium, un serviciu nobiliar neplătit.

6. **Viața științifică în Transilvania în perioada 1940-1944**

După perioada mutării forțate la Szeged, Universitatea József Ferenc și-a redeschis porțile la Cluj în 1940. A fost relansată activitatea Societății Muzeului Ardelean, a fost creată și organizată activitatea Institutului Științific Ardelean. Lajos Kelemen a lucrat până la 1 ianuarie 1938, adică până la pensionare, la arhiva Societății Muzeului Ardelean. Însă viața științifică maghiară din Transilvania nu s-a putut dispensa de serviciile sale, prin urmare a fost reangajat la 2 noiembrie 1940 ca director al arhivei și muzeului.

În cadrul Institutului de Știință Pál Teleki, înființat în 1941, și-au început activitatea trei secții: Institutul de Științe Politice, Institutul de Istorie a Ungariei și Institutul de Știință al Transilvaniei.

7. **Activitate științifică în cadru limitat**

După trecerea frontului pe teritoriul Transilvaniei a trebuit să fie organizată imediat salvarea documentelor și colecțiilor private și familiale aflate în castelele și casele nobiliare fără apărare. La aceasta a contribuit din plin și Lajos Kelemen. Depășind granițele stabilite pentru aria de activitate, au fost salvate și transportate la Cluj arhivele din Crasna și Solnocul Interior, respectiv Rimetea și Sic, Dej și Gherla.

După pensionarea din 1944, serviciile lui Lajos Kelemen au mai fost solicitate de către Arhivele Statului, Arhivele Episcopiei Unitariene și arhivele naționalizate ale Societății Muzeului Ardelean, purtând denumirea de Arhivele Istorice ale Filialei Cluj a Academiei Române.

8. **Memoriile lui Lajos Kelemen**

Discipolii, colegii și prietenii i-au pregătit lui Lajos Kelemen o carte omagială, care ar fi trebuit să apară cu ocazia celei de 70-a aniversări din 1947. Însă volumul nu a primit aprobare pentru a fi tipărit. Același soartă a avut-o și inițiativa redacției revistei *Erdélyi Múzeum*. Cartea omagială a apărut în circuitul public cu ocazia celei de-a 80-a aniversări din 1957. Pe lângă lucrările personalităților maghiare, volumul a cuprins și lucrările unor istorici români și sași, întărind convingerea lui Lajos Kelemen, anume că istoria Transilvaniei este trecutul comun al naționalităților care trăiesc în această regiune.

Ca o recunoaștere tardivă a meritelor sale, Academia de Științe a Ungariei și-a revizuit decizia anterioară și l-a primit ca membru extern. La 27 noiembrie 1960 a fost numit episcop al Bisericii Unitariene.

În perioada ianuarie 1961 - februarie 1963 a fost îngrijit la Spitalul de Ortopedie din bunăvoința directorului János Fazakas. Și-a petrecut ultima parte a vieții în casa nepotului său. A decedat la 29 iulie 1963. Necrologul i-a fost scris de biserica din care a făcut parte: "Cunoștințele sale vor trăi mai departe în elevii săi, iar noi toți i-am fost elevi."

VI. Concluzii

Impactul personalității sale în viața științifică de astăzi a Transilvaniei

a. Activitatea de arhivar a lui Lajos Kelemen

Cea mai cunoscută latură a lui Lajos Kelemen este cea de arhivar. Astăzi putem deja afirma cu convingere, că cea mai importantă realizare a sa a fost organizarea arhivei Societății Muzeului Ardelean. Colecția având 40.000 de piese a fost îmbogățită până în 1918 până la jumătate de milion de piese, iar în 1944 arhiva cuprindea deja aproape 600.000 de piese. La momentul preluării arhivei de către Academia Republicii Socialiste România, sub denumirea de Arhivele Istorice, aceasta avea aproape un milion de piese. Citându-l pe András Kiss, unul dintre discipolii săi: "Numele lui Lajos Kelemen s-a identificat în Transilvania cu noțiunea de arhivă. L-am considerat un model și îl consider și astăzi, precum orice arhivar din Transilvania trebuie să îl considere."

b. Activitatea lui Lajos Kelemen în slujba răspândirii rezultatelor științifice

Noțiunea de university extension, folosită de Lajos Kelemen în cadrul formulării cerințelor pentru admiterea la cercul *Társadalom* (Societatea) în perioada restricționării vieții științifice a căpătat un sens aparte în scopul depășirii punctului mort. Frazeologia amintită reprezenta o mișcare entuziastă din Anglia, care a avut ca obiectiv răspândirea științelor universitare în cercuri în care nu exista posibilitatea absolvirii învățământului superior. Lajos Kelemen a încercat să pună în practică ideea engleză, anume împlinirea și întărirea conștiinței istorice bazate pe surse veridice.

Din activitatea sa de răspândire a cunoștințelor științifice au făcut parte plimbările de prezentare a orașului, în cursul cărora a făcut cunoscute studenților din țară și străinătate punctele de atracție ale centrului orașului Cluj.

În slujba comunității - am putea să formulăm în mod concis principiul de bază al activității lui Lajos Kelemen. Căci activitatea sa a contribuit în mod determinant la publicarea rezultatelor cercetării din domeniul istoriei așezărilor, a istoriei culturii și artei, la diseminarea acestora într-un mod corespunzător cerințelor sociale și profesionale ale noii epoci, la cunoașterea cât mai largă a acestora. Prin aceasta, Lajos Kelemen a ridicat la rangul științelor ajutoare ale disciplinei sale

anumite studii care în trecut nu au fost apreciate în mod corespunzător. La aniversarea centenarului nașterii sale din 1977, cel mai apropiat discipol al său, Attila Szabó T. scria: ”moartea fizică reprezintă un sfârșit numai pentru oamenii egoiști, în timp ce viața trăită prin serviciu altruist devine prin rezultatele sale și modelul demn de urmat parte a conștiinței morale, sociale, culturale și științifice ale comunității.”

c. **Memoria lui Lajos Kelemen**

În 1977, la aniversarea centenarului nașterii sale a fost publicat volumul îngrijit de Margit B. Nagy, intitulat *Művészettörténeti Tanumányok/Studii de istoria artei*, cu prefața lui Attila Szabó T. Cea mai reușită definiție – care ar putea fi și subtitlul volumului – a fost dată în recenzie pe care a scris-o fostul său elev, Zsigmond Jakó: ”Mesajul lui Lajos Kelemen.” În îngrijirea aceleiași Margit B. Nagy a apărut în 1984 cel de-al doilea volum al studiilor de istoria artei realizate de Lajos Kelemen.

Ca și o continuare a activității de publicare a lucrărilor lui Lajos Kelemen, în 2006 a apărut primul, iar în 2009 cel de-al doilea volum al lucrării *Művelődéstörténeti Tanulmányok/Studii de istoria culturii*. Prin publicarea celor patru volume, au devenit accesibile toate lucrările sale științifice apărute anterior.

Viziunea lui Lajos Kelemen – de la Transilvania până la Transilvania -, care de fapt reprezintă o distanță considerabilă în istoria culturii universale, este o consecință fructuoasă a transformării științelor istorice dintre cele două războaie mondiale. Opera lui Lajos Kelemen poate fi considerată – conform accepțiunii lui Dezső László – una dintre cadourile vieții minoritare. Istoricul și arhivarul care a patrimonizat tradițiile și narativele istorice transilvănene a devenit o sursă inestimabilă a vieții științifice maghiare.